

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1027705/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב נחום שמואל גורטלר, הרב אליהו הישריק, הרב מיכאל עמוס

המערער: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד אברהם קורחוב)

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד דניאל שרז)

הנדון: מתי יחייב ביה"ד יותר ממה שתבע התובע

פסק דין

בפנינו בקשה לעיון מחדש שהגיש ב"כ הבעל.

לאחר העיון בבקשה ובמה שנטען בה ועיון נוסף בתיק, לא מצאנו כל עילה לשנות את החלטתנו, והבקשה נדחית.

ביה"ד האזורי פסק על הטלת חיוב גט על בסיס הלכת רבנו ירוחם, ובהתאם להלכה זו פסק על חיוב עיקר הכתובה בלבד.

פסיקת הכתובה במקרה זה הינו תוצאה ישירה של מהות פסק הדין והינה חלק מובנה ממנה. הערעור נסוב על חיוב הגט. האישה ערערה על עצם חיובה בגט על פי הלכה זו של רבנו ירוחם. לשיטתה, שרצונה בשלום, הרי וודאי שחיוב הכתובה המלא בעינו עומד. ביה"ד הגדול דחה את ערעורה על עצם החיוב בגט. בנקודה זו בעצם מאשר ביה"ד הגדול את פסק דינו של ביה"ד האזורי. והיות וחלק מובנה מפסק הדין בביה"ד האזורי היה בעניין הכתובה, שהבעל חייב רק עיקר כתובה, הרי שבאישורו של עיקר פסק הדין ביחס לחיוב הגט היה במשתמע כי ביה"ד הגדול מאשר גם חלק זה בעניין הכתובה והיות ולדעת ביה"ד הגדול במקרה זה – מהסיבות שפורטו – חיוב הכתובה קיים במלואו, הרי שזהו חלק בלתי נפרד מעיקר הפסיקה בערעור, וביה"ד הגדול היה חייב על פי ההלכה להתייחס לעניין הכתובה. וכמובן כל זה כפוף לסדור הגט.

ב"כ המערער טען בבקשה לעיון מחדש שהאישה ערערה רק על חיובה להתגרש, ולא ערערה על כך שביה"ד האזורי פסק לה רק עיקר כתובה, ולכן ביה"ד הגדול לא היה יכול לחייב את הבעל בתשלום כתובה, שבי"ד אינו יכול לפסוק מעבר למה שתובע תובע.

ביה"ד דוחה טענה זו מהנימוקים דלהלן.

נימוקים

הערעור של האישה בפנינו היה שנבטל את החלטת ביה"ד האזורי לחייבה להתגרש, ובפסה"ד בערעור ביה"ד הגדול חייב את הבעל לשלם לאשה כתובתה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כך כתב הגיש ב"כ הבעל בבקשה לעיון מחדש בהחלטת ביה"ד הגדול וכך הוא כותב:

אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע –

10. כאמור לעיל, נראה הדבר כי נפלה שגגה בידי ביה"ד הנכבד עת דן הוא בסוגיית הכתובה מבלי שהדבר התבקש, ועתה החליט ביה"ד הנכבד כי על המבקש לשלם למשיבה סך של 155,000 ₪.

11. מושכלות יסוד הן בהלכה כי אין בית הדין רשאי לפסוק לתובע סעד שלא עתה לו במפורש.

לעניין זה יפים דבריו של רבי יצחק בר ששת, בספרו שו"ת הריב"ש, סימן רכז, כדלהלן:

"אבל במה שראוי לסתור דינם (של הדיינים הקודמים – לא במקור – א.ק.), הוא מפני שלא עיינו בתביעת ראובן, ונתנו לו יותר ממה שתבע. שהוא בתביעתו נתן לשמעון הבחירה: אם בחלוקת השכירות .. או בחלוקת השנים... ולזה, אף אם יהיה הדין דחלוקת השכירות עדיפא; כיון שהוא ויתר לשמעון בפני בית הדין, ונתן לו הבחירה, היה ראוי לדיינין לפסוק הדין כפי תביעתו".

במילים אחרות, על פי הריב"ש, כיון שהתובע היה מוכן להסתפק בסעד חלקי, ולא דרש בתביעתו את הסעד המלא, הרי שאין הדיינים מוסמכים לפסוק לו את מלוא הסעד שבדין, ואם עשו כן, ראוי לסתור את דינם, וראוי ליתן פסק דין אחר.

12. גם הרמ"א, בהגהות הרמ"א לשולחן ערוך, חושן משפט, סימן יז, סעיף יב, מציין כי:

"בעל דין שתבע את חברו בעד דבר מועט, והדיין רואה שיתחייב לו על פי הדין יותר ממה שתבע, אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע; ואם פסק לו יותר, הוי טעות בדין וחוזר".

כלומר, על פי הרמ"א, המדובר באיסור גורף לפסק סעד גדול מן הסעד שנתבע, על פי שיטת הרמ"א, פסקו פוסקים נוספים (לענין זה ראו ספר בית חדש על טור חושן משפט, סוף סימן יז, ספר מאירת עיניים, חושן משפט, סימן יז, ס"ק כו ועוד).

13. אמנם, בעל השפתי כהן הקשה על גישתו זו של הרמ"א ושאל אם הדיין רואה שמגיע לתובע, על פי הדין, יותר ממה שתבע, ורק בשל טעות או אי בקיאות בדין, לא תובעו הרי במקרה זה, עפ"י בעל השפתי כהן, רשאי הדיין ליתן לתובע יותר ממה שדרש.

ברם במקרה דנן, המשיבה היתה מודעת לפסיקתו של ביה"ד האזורי, ואין ראוי לומר כי לא הייתה בקיאה היא בדין – שהרי הייתה מיוצגת, וחרף זאת לא ערערה ולא תבעה לקבל את מלוא כתובתה,

אשר על כן, גם לשיטת בעל השפתי כהן אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע התובע, וכדברי בעל השפתי כהן:

"לא הוזכר בדברי מור"ם שהדיין רואה שהתובע טועה בדין, אלא סתמא קאמר, "בעל דין שתבע את חברו בעד דבר מועט..." והיינו שהבעל דין תובע בסתם דבר מועט, לא יפסוק לו הדיין יותר, ולומר בודאי התובע טועה בדין, אלא יכול להיות שמוותר כנגדו או מחל לו, ולכך מספק לא יוציא ממון".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כלומר, גם על פי גישת בעל השפתי כהן, לאור העובדה שבמקרה דנן לא ייתכן לומר כי המשיבה טעתה או לא ידעה שיכולה היא לתבוע כתובתה, ולמרות זאת לא ערערה היא על פסק דינו של ביה"ד הרבני האזורי, הרי שאין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע. במקרה דנן, לא הוגש ערעור על קביעתו של ביה"ד הרבני האזורי בעניין הכתובה, וע"כ אין לו לביה"ד, מבחינה הלכתית, הסמכות והיכולת לדון בעניין שלא הועלה בפניו.

14. גם רבי מנשה קליין, בספרו שו"ת משנה הלכות, חלק ז' סימן קנח, פסק בהתאם לאמור לעיל וקובע כדלהלן:

"דהתם [דין הרמ"א] התובע בא לבית דין לתבוע מה שהוא חושב שמגיע לו ואינו יודע כלל שמגיע לו יותר, וכל מה שיודע הוא תובע – רק שהדיין רואה שעל פי הדין מגיע לו יותר, ואם הוא אינו תובע אין לו לדיין להתערב על ריב לא לו, שאולי מחל לו או יודע שחייב לו ממקום אחר, וכיון שיש לתלות בדבר והוא אינו תובע יותר אין לו לפסוק יותר".

עד כאן מדברי ב"כ הבעל המערער.

הואיל ושאלה זו שאלה חשובה הצריכה בירור לכן אאריך בעניין זה.

התובע את חברו פחות מהמגיע לו על פי דין אם צריך הדיין לחייב את הנתבע, לשלם לתובע מה שהוא חייב על פי הדין

א. שנינו בבא בתרא דף ד עמוד ב:

מתני' המקיף את חבירו משלש רוחותיו וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית אין מחייבין אותו רבי יוסי אומר אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל. גמ' אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי דאמר אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל ל"ש עמד ניקף ל"ש עמד מקיף איתמר רב הונא אמר הכל לפי מה שגדר חייא בר רב אמר הכל לפי דמי קנים בזול. וכו'. רוניא, אקפיה רבינא מארבע רוחותיו. א"ל: הב לי כמה דגדרי, לא יהיב ליה. הב לי לפי קנים בזול, לא יהיב ליה. הב לי אגר נטירותא, לא יהיב ליה. וכו' אתא לקמיה דרבא, א"ל: זיל פייסיה במאי דאיפייס, ואי לא, דאיננא לך דינא כר"ה אליבא דרבי יוסי.

והרמ"א בסימן י"ז סעיף י"ב:

הגה: בעל דין שתבע חבירו בעד דבר מועט, והדיין רואה שיתחייב לו על פי הדין יותר ממה שתבע, אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע; ואם פסק לו יותר, הוי טעות בדין, וחוזר. (דעת עצמו מפ"ק דב"ב רוניא אקפיה רבינא וכו', וכ"כ הריב"ש בסימן רכ"ז).

ובד"מ כתב שהמקור לדינו היא הגמ' בב"ב מהמקרה של רוניא. והסמ"ע שם בס"ק כ"ו הקשה על הרמ"א וז"ל:

וקשה מאי ראיתו משם, הלא שם המעשה היה דרבינא התובע ידע שיתחייב לו רוניא הנתבע טפי, אלא שרצה לוותר עמו כדאיתא התם, דא"ל תחילה [לאחר שעשה רבינא גדר סביבון] הב לי כמה דגדרי, [ופרש"י כרב הונא אליבא דרבי יוסי דאמר הכל לפי מה שגדר דהכי קיי"ל], לא יהיב ליה, הב לי לפי קנים בזול [דרצה לכנוס עמו לפני משורת הדין לוותר עמו ליקח פחות מדיניה], לא יהיב ליה, הב לי אגר נטירא, לא יהיב ליה, יומא חד גילה רוניא דעתיה דניחא ליה בהגדרים דעשה רבינא, אתא רבינא לקמיה דרבא ותבעו,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א"ל זיל פייס כו'. וא"כ י"ל דמשו"ה לא רצה רבא לפסוק על רוניא כדיניה, כיון דרבינא ידע הדין וויתר עמו מנדבת לכו, משא"כ כבע"ד שתובע פחות מפני שאינו בקי בדין, דילמא בכלל פתח פיך לאילם הוא וחייב לפסוק עליו יותר וכדיניה, או לכל הפחות אם פסק הדיין יותר אין הדין חוזר.

ובמסקנא כתב הסמ"ע וז"ל:

וצ"ל שמור"ם ס"ל דעובדא דרבינא ורוניא הוה, שכשבאו לפני רבא לא גילה רבינא שידע הדין ושרצה לוותר עמו, שהרי לא הזכירו שם לפניו, א"כ שפיר נלמד משם דהדיין לא יפסוק יותר מהתביעה, דהא א"ל רבא זיל פייסיה במאי דאיפייס, ר"ל במאי דתובע אותך דמי נטירא, ולא רצה לפסוק לו יותר, והא דא"ל ואי לא דיינינא לך כרב הונא כו', בתורת קנס א"ל, ור"ל דהכי דיינינא לכל אלם דכוותך דאינו רוצה לציית לדיין לפייס לפחות במאי דתובעו להעמידו על קו הדין. ולפי מ"ש יש ללמוד מכאן גם לדעת מור"ם דמותר או חיוב לדיין לומר כן להנתבע, זיל תן לו במה שתבעו לך ואי לא מנדינן לך עד שתתן לו כל מה שאתה מחויב ליתן לו מן הדין, וכן יעשה הדיין שיקנסו אם לא ישמע, וכמ"ש התוס' הנ"ל דלא להפחידו אמר כן אלא לדינא ומשום קנס, א"נ גם מצד הדין, דכיון דאינו רוצה ליתן הפחות, הו"ל כאילו לא תבעו בפחות אלא באו לפני דיינים ופוסקים לו כדיניה, ודו"ק: עכ"ל.

מדברי הסמ"ע עולה שדעת הרמ"א שאם בעל דין תובע, והדיין רואה שמצד הדין הנתבע חייב יותר ממה שהתובע תובע, והדיין אינו יודע אם התובע יודע את הדין ומוחל לנתבע על מה שלא תבעו, או שיתכן שהתובע אינו יודע את הדין, דהדיין אינו יכול לפסוק יותר ממה שהתובע תובע, אולם הוא יכול לאיים על הנתבע שאם לא ישלם את מה שהתובע תבעו, הוא יחייב אותו את מלוא הסכום שהוא חייב לשלם על פי הדין.¹

¹ והנתיבות באר שכוונת הסמ"ע לדברי הקצוה"ח, שמחילה בטעות הוויא מחילה. ונראה כוונתו שעצם זה שרבינא לא תבע את רוניא שישלם לו את דמי מחצית הגדר, הרי שמחל לו על כך. וגם הקצוה"ח כתב שרבינא מחל, אלא שפירש שהמחילה היתה באופן אחר. וזה לשונו סימן י"ז ס"ק ג:

וכן בעובדא דרבינא כיון שבשעה שעשה הגדר על מקום שניהם הרי היה בדעתו לזכות מקום החצר את הגדר, וכמ"ש בנימוק"י פ"ק דבתרא (ג, א בדפי הרי"ף) גבי סמך לו כותל אחר דמגלגלין עליו את הכל ז"ל, וא"ת במה קנאו דמחייבין אותו, וי"ל לפי שבנאו על מקום שניהם היה בדעתו שיזכה לו חצירו כשירצה ע"ש, וא"כ כיון דרבינא רצה אגר נטירא א"כ כבר מחל לו את שלו כיון שידע שהאבנים הם שלו ובשעה שבנה רצה לזכות לו בדמי אגר נטירא א"כ מחילה בטעות הוי מחילה. עכ"ל.

ולפי המתבאר לעיל באות ד' הרמב"ן וגם הנ"י ביארו את דין המקיף את חברו מד' רוחותיו, גם באופן שהמקיף לא בנה את הגדר, בקרקע שבינו ובין הניקף, וא"כ לא שייך לומר שמלכתחילה הוא הקנה לרוניא את מחצית הגדר תמורת אגר נטירא. ולקמן העתקתי מה שכתב הנתיבות על דברי הקצוה"ח, וע"ע מה שכתבתי בספרי בכו"ג חלק ב' סי' כ"ו ענף ו' בבאיור השיטות מתי אמרינן מחילה בטעות הוויא מחילה, והעולה משם דכאן לכל השיטות לא אמרינן מחילה בטעות הוויא מחילה, דשם מבואר שהמוחל בטעות מחילתו חלה, רק כאשר יש אומדן שלמוחל היה ענין ורצון שתחול המחילה, משום שהוא רוצה ליקום בהמנותיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. ברם בתוס' שם² מבואר שלא כדברי הסמ"ע דכתבו דרבא איים על רוניא שאם לא ישלם מרצונו כפי שרבינא תבע, הוא יחייבו לשלם כפי שהוא חייב לשלם על פי הדין. וכן הקשו בהגהות דרישה ופרישה, ובספר כפות תמרים (סוכה דף ל"ד ע"ב).

והש"ך שם ס"ק ט"ו הקשה על הסמ"ע ובמסקנה כתב וז"ל:

אלא נראה לפע"ד דהדברים כפשטן, ודברי מור"ם הן ממש דברי הש"ס דעובדא דרבינא ורוניא ודברי הריב"ש סי' רכ"ז. שהרי לא הוזכר בדברי מור"ם שהדיין רואה שהתובע טועה בדין, אלא סתמא קאמר, בע"ד שתבע את חבירו בעד דבר מועט והדיין רואה שיתחייב לו יותר כו', והיינו שהבע"ד תובע בסתם דבר מועט, לא יפסוק לו הדיין יותר ולומר בודאי התובע טועה בדין, אלא יכול להיות שמוותר כנגדו או מחל לו, ולכך מספק לא יוציא ממון. והיינו ממש עובדא דרבינא, שרבינא בודאי תבע את רוניא לפני רבא בסתם שיתן לו אגר נטירה, שהרי לא הוזכר בש"ס שם שהיה להם ויכוח לפני רבא ושומר רבינא שמוותר נגדו, אלא סתמא קאמר בש"ס אתא לקמיה דרבא, משמע שבא לפני רבא ותבעו שאינו מבקש ממנו רק אגר נטירה, ולמה לא פסק לו רבא יותר, והיה לו לחשוב שרבינא אינו יודע שהלכה כרב הונא, ואי הוה ידע הוי תבעו יותר. אלא ודאי כיון שיכול להיות שרבינא ג"כ יודע ההלכה ומוותר נגדו [איין] לפסוק יותר³. עכ"ל.

והתומים גם כתב כהש"ך דאם הדיין אינו יודע אם התובע מוחל על שאר התביעה, או שמא התובע אינו יודע את הדין ולכן אין הוא תובע את מלוא הסכום המגיע לו על פי הדין, דאסור לדיין לפסוק יותר ממה שהתובע תובע, דשמא התובע יודע את הדין ומחל על השאר. אלא שחילק וכתב שכן הדין רק בתלמיד חכם, אבל בעם הארץ אמרינן שמן הסתם אינו יודע את הדין, ומוטל על הדיין לומר לתובע כמה הוא זכאי לתבוע על פי הדין. וכתב התומים שבת"ח אם הדיין פסק שהנתבע חייב לשלם כל מה שהתובע היה יכול לתבוע, והתובע גבה את כל מה שהדיין פסק, אי אפשר להוציא מהתובע אם הוא טוען שלא מחל אלא שלא ידע את הדין, אבל אם התובע לא גבה, יכול הנתבע לומר לא אשלם אלא מה שלא תבעת כיון שעל השאר מחלת.

והנה לדרך הש"ך והתומים הגמ' בב"ב קשה, כיצד רבא יכל לאיים על רוניא שאם לא ישלם כאשר רבינא תובע הוא יחייב אותו את כל עלות הגדר, הרי רבינא מחל על מה שלא תבעו, או על כל פנים היה לו לחשוש שמא מחל. והתומים [סק"ח] תירץ, את הגמרא דאמרו בש"ס [שם] אתא לקמיה דרבא, ולא אמר אתו לקמיה דרבא, משמע דרוניא בעצמו אתא לקמיה דרבא, ואמר לו רבא שיתן לו הדבר מועט שרוצה, דאי לא, פירוש שיבוא רבינא לפניו ויתבע יותר, ואז יפסוק

² וזה לשון התוס' בדף ה עמוד א:

ואי לא דאינא לך כרב הונא אליבא דר' יוסי - קצת היה נראה שלא להפחידו היה אומר כן מדלא קאמר ואי לא מגבינא לאפדנא מינך או מחינא לך בסילואה דלא מבע דמא וכו' הכא נראה דהכי ס"ל, כדפירש רש"י, ועוד מדקאמר ליה זיל פייסיה במאי דאיפייס משמע דמן הדין היה לו יותר אם לא בשביל שכבר נתפייס.

³ וקצות החושן ס"ק ג כתב על דברי הש"ך וז"ל:

ובש"ך (סקט"ו) האריך והעלה בזה דמיירי בסתמא דהיינו שלא נודע מאיזה טעם ויתר, אבל כשידוע לב"ד שטעה בדין הו"ל מחילה בטעות.

וכוונתו לומר שהש"ך חולק על הסמ"ע, וסובר שאכן מחילה בטעות לא היא מחילה, אלא שמספקו תולים שמאחר והתובע לא תבע את כל המגיע לו, כנראה שהתובע היה חייב ממון לנתבע, או שהיה לו סיבה ומחל ברצון.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לו כפי שיתבע, דהלכה דחייב ליתן לו החצי מכפי מה שגדר. והרמ"א הוכיח את דינו, מדלא אמר לרוניא שהוא גזל בידו אף שרבינא תובע ממנו בפחות, אלא ודאי דתולין במחילה.

והנה פשטות הגמ' אינה כפשט זה, ועוד שהכפות תמרים, (סוכה דף ל"ד ע"ב ד"ה כתבו עוד ובריש בתרא) הקשה שמתוס' לא משמע כדברי הש"ך, דהתוס' כתבו שרבינא יכל לחייב על פי הדין את רוניא יותר ממה שרבינא תבע, הרי שתוס' אינם סוברים את דינו של הש"ך.

והכפות תמרים פירש את דברי הרמ"א כהש"ך שתובע שתובע פחות מדינו הרי שמחל על השאר. ואת דברי התוס' ביאר שרבינא לא איים על רוניא, אלא שאמר לו שראוי שישלם לרבינא מה שתובעו כיון שמצד הדין ההלכה כר' הונא אליבא דר' יוסי שהוא חייב לשלם מחצית מעלות הכותל. וכתב הכפות תמרים שאם יש לדיין ספק אם התובע יודע את הדין ואינו תובע את מלוא תביעתו משום שמחל על השאר, או שיתכן שהתובע אינו יודע את הדין, מוטל על הדיין לחקור בדבר ואם מתברר לו שהתובע אינו יודע את הדין ומשום כך אינו תובע את כל התביעה, מוטל על הדיין לומר לתובע את הדין.

ג. ובנתיבות המשפט ס"ק א הקשה על הש"ך והתומים וז"ל:

וקשה הדבר טובא, דמאי שנא מהא דב"מ דף ס"ג [ע"ב] דכשהוא בכדי שהדעת טועה לא תלינן במחילה ומתנה רק בטעות, ואין לך בכדי שהדעת טועה יותר מדין תורה בזמן הזה שנתמעטו הלככות, ומכל שכן בעם הארץ שאינו יודע בשום דין. והרב לא חילק כלל בין תלמיד חכם לעם הארץ. ויותר תמוהין דברי הסמ"ע [שם] שסובר דאפילו ודאי טעה בדין הוי מחילה, והוא תמוה מהא דבבא מציעא (ס"ג) [ס"ו ע"ב], דשם מסיק דרק בזבני מחילה בטעות הוי מחילה, מטעם שכתבו התוספות [ד"ה התם], דניחא ליה למיקם בהימנותא, או מטעם שכתב הרא"ש שם [פ"ה סי' ל"ב] דבמקום שהוא יודע בודאי שנותן את שלו לחבירו שיהיה של חבירו, אף שהוא מחמת טעות בדין, שאם היה יודע הדין היה חוזר בו, הוי מחילה, אבל באונאה שאינו יודע כלל אם נותן לו את שלו, לא הוי מחילה מטעם דלא ידע דמחיל, ואם כן הכא נמי ממש להא דמי, דמה לי אם טועה בשווי המקח וסובר שהוא של חבירו מחמת המקח, או שסובר שהוא של חבירו מחמת שטועה בדין, כיון שאינו יודע אם יש לו דבר ביד חבירו כלל. וכו'.

ועל כן כתב הנתיבות וז"ל:

לכן נראה לפי עניות דעתי, דדוקא במקום שלפי הדין הוי גזל תחת ידו אם אינו מחזירו, ודאי דחייב להחזיר, וגזל הוא תחת ידו כשאינו מחזירו, ואף שחבירו אינו תובעו תלינן בטעות שאין לך בכדי שהדעת טועה יותר מדין, ודוקא בהא דרוניא ורבינא [ב"ב ה' ע"א] במקיף את חבירו בגדר, דשם אם יתחייב ליתן לו כפי מה שגדר הרי יהיה הגדר החצי של רוניא כיון שפרע לו החצי, מה שאין כן כשלא ישלם לו רק אגר נטירא, לא יהיה לו חלק בכותל. והנה הנימוקי יוסף ריש בבא בתרא [ג' ע"א מדפי הרי"ף] במתני' דסמך לו כותל אחר דמגלגלין עליו את הכל, כתב וזה לשונו, ואם תאמר במה קנאו דמחייבין אותו, וי"ל לפי שבנאו על מקום שניהם היה בדעתו שיזכה לו חצירו כשירצה, ע"ש. ולפי זה לא היה רוניא מתחייב ליתן לרבינא רק כשנתכוין לכך מתחילה. וכן לפי מה שכתב הרמב"ן בחידושו דף ד' במתניתין דהמקיף את חבירו, שהחייב הוא מטעם יורד לשדה חבירו שלא ברשות. והש"ך בסימן שצ"א סק"ב כתב, דהיורד לשדה חבירו אינו חייב כי אם כשנתכוין להשביח לחבירו, ע"ש. ולפי זה אף אם היה רבינא טועה בדין מעיקרא ולא נתכוין להקנות לרוניא הכותל כשירצה, בענין שכתב הנימוקי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יוסף כנ"ל, אין רוניא מתחייב לשלם לרבינא, ואפילו אם היה רבינא מתכוין להקנות הכותל לרוניא כשישלם, מכל מקום כל זמן שאין רבינא תובע לרוניא לשלם לו בעד חצי הכותל, אין שום גזל תחת יד רוניא, כי הרי כל זמן שאין רוניא משלם לרבינא הרי הגדר הכל של רבינא, ואין לרוניא חלק בהגדר עד שמשלם, ובזה ודאי דאין הבית דין מחוייבים להודיע לרבינא דיכול לכפותו לרוניא למכור לו חצי הגדר, כיון שכל זמן שאין כופהו אינו מתחייב לו וליכא גזל תחת ידו. עכ"ל.

והנה גם לפי דברי הנתיבות צריך לפרש את הגמ' שרבינא לא סיפר לרבא שבתחילה הוא תבע את רוניא שישלם לו מחצית מהגדר, ופירוש זה קשה. ועוד קשה שבתוס' מבואר שרבא איים על רוניא שיחייבו כר' הונא אליבא דר' יוסי, ומבואר בדבריהם שאיים עליו והוא גם יכל לפסוק כפי שאיים, ולפי דברי הנתיבות רבא איים על רוניא אולם הוא לא יכל לפסוק כפי שאיים, שהרי רבינא לא גילה דעתו שרוצה שלרוניא יהיה חלק בגדר.

והנה הנתיבות ביאר את הנהגתו של רבא במקרה של רבינא ורוניא, אולם לדבריו דברי הרמ"א קשים, כיון שהרמ"א כתב דינו בהלכות דיינים כיצד צריכים דיינים לנהוג במקרה שתובע תובע פחות מהמגיע לו על פי דין, ולפי הנתיבות אין זו הוראה כללית, אלא רק הוראה לדיין כיצד לנהוג במקרה שהיה לרבינא עם רוניא. ולפי דבריו הרמ"א היה צריך להביא את דינו בהלכות שכנים ולא כאן. אלא ודאי שהרמ"א לא התכוון לדברי הנתיבות.

ד. וע"כ נראה לי שהריב"ש והרמ"א לדבר אחד התכוונו, דהשאלה שנשאל הריב"ש (סי' רכ"ז) הייתה בשנים שירשו בית ולא היו יכולים לגור בו יחד, והתובע טען שאינו יכול לגור בבית יחד עם שותפו, ועל כן תבע או שישכירו את הבית ויתחלקו בשכר, או שכל אחד מהם יגור בבית שנה. והדיין שם פסק שישכירו את הבית ויתחלקו בשכירות, ועל כך כתב הריב"ש שהדיין טעה בדין והדין חוזר, שמאחר והתובע נתן לנתבע לבחור אחת משתי האפשרויות אין הדיין יכול לפסוק ולחייב את הנתבע יותר ממה שהתובע תבע, ואע"פ שאם התובע היה דורש שהדיין יפסוק כדין, הדיין היה צריך לפסוק כפי שפסק, מ"מ כשהתובע נתן לנתבע לבחור אחת משני אפשרויות היה אסור לדיין לפסוק יותר ממה שהתובע תבע.

ונ"ל שהפירוש בדברי הריב"ש ששנים שבאו לדין מצוה על הדיין לנסות לפשר ביניהם⁴, אך אם הוא יודע את הדין אסור לו לפשר ביניהם (והשו"ע פסק שגם אם הדיין יודע את הדין הוא יכול לעשות פשרה לפני הפסק דין), והנה במקרה זה הדין הוא שאסור לדיין לפשר אבל אחרים יכולים לעשות פשרה. והנה במקרה של הריב"ש התובע נתן לנתבע אחת משני אפשרויות הרי שרצה לילך לטובת הנתבע והציע לו פשרה, דאין לומר שהתובע לא ידע את הדין ולכן הציע אחת משתי אפשרויות, דאם היה כן התובע היה תובע דינו והדיין היה פוסק, ואז לא היה יוצא נפסד, אלא ודאי שרצה לבוא לקראת הנתבע מדרך פשרה, ועל כך כתב הריב"ש שהדיין טעה בדין וחוזר דכיון שהתובע הציע פשרה אסור לדיין לבטל הפשרה ולפסוק דין.

⁴ ולמדו מפסוקים שמצוה לעשות פשרה, דשנינו סנהדרין דף ו' עמוד ב':

רבי יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנאמר (זכריה ח') אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע וכן בדוד הוא אומר (שמואל ב' ח') ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע". עד כאן מהגמ' בסנהדרין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דהיות ואחר יכול לעשות פשרה ביניהם גם בעת שהדיין יודע את הדין, וכאן שהתובע הציע פשרה הוי כנכנס אחר ביניהם והציע פשרה דאסור לדיין לבטל הפשרה ולעשות דין.

ונ"ל שעל דין זה הביא הרמ"א ראייה לדברי הריב"ש מהמקרה של רוניא. שכנראה שרבינא סיפר לרבא את ההצעות שנתן לרוניא, דהציע לו או שיקנה מחצית הכותל או שישלם דמי קנים בזול, או שישלם לו דמי שמירה, ולכן רבא לא יכל לפסוק שרוניא ישלם כדין מחצית מעלות הכותל. ונראה שרבינא הסכים לעשות פשרה במקרה שרוניא ישלם מרצונו את הסכום הנמוך שהציע לו, אולם על דעת שלא ירצה לשלם מרצונו, ובי"ד יצטרכו לכופף את הנתבע לשלם, רבינא לא הציע את הפשרה. וזה ביאור דברי התוס' שרבא איים על רוניא כדין, ואמר לו שאם לא תשלם מרצונך דמי שמירה, אחייב אותך לשלם כפי שהנך חייב בדין דמי מחצית הכותל. ונראה שמה שכתבו התוס' שרבא לא חייב את רוניא את דמי הכותל משום דרבינא כבר התפייס, אין הכוונה שרבינא מחל על הסכום הגדול יותר, אלא דהסכים שאם רוניא ישלם מיד את הסכום הנמוך לפי הוראת בי"ד הוא לא ידרוש ממנו הסכום הגדול יותר.

ולפי זה במקום שהדיין רואה שהתובע אינו תובע יותר משום שהוא טועה בדין, הרי שהדיין חייב לומר לתובע שיכול לתבוע כפי הדין, ונראה שאם הדיין מסופק בדבר אם התובע מחל על מה שאינו תובע, או שאינו תובע יותר משום שאינו יודע את הדין, דהדיין צריך לנהוג כפי שכתב הכפות תמרים שמוטל עליו לחקור ולברר אם התובע טועה בדין, או שמא מחל על מה שלא תבע. ואע"פ שהרמ"א קיצר נראה שסמך על מה שכתב בדרכי משה שמקור הדין בריב"ש ובדברי הגמ' בב"ב.

ונ"ל להביא ראייה לדברי מדברי הדרכי משה שבסי' י"ז כתב וז"ל:

גרסינן בגמ' פר' קמא דב"ב רוניא אקפיה רבינא ואמר לו הב לי אגר נטירותא לא יהב ליה אתא לקמיה דרבא וכו' נראה ללמוד מזה דאם בעל דין תבע לחבירו בדבר מועט וראה הדיין שחייב לו יותר ע"פ הדין, שא"צ לפסוק לו רק כפי מה שתבעו, ואם פסק לו יותר ממה שתבעו הוה טעות בדין והדין חוזר, וכ"כ בר ששת בתשובותיו סימן רכ"ז, וכתבתי לקמן סי' כ"ה. עכ"ל.

ובסי' כ"ה כתב וז"ל:

כתב הריב"ש סי' רכ"ז ראוי לסתור דינם מפני שלא עיינו בתביעות ראובן ונתנו לו יותר ממה שתבע ואע"פ שהיה יכול לחזור בו קודם גמר דין מ"מ מאחר ולא חזר בו היה להם לפסוק אלא כפי מה שתבע. עכ"ל.

למדנו מדברי הרמ"א שרבינא לא מחל אלא הציע פשרה והיה יכול לחזור בו, ולפ"ז מובן מדוע רבא איים על רוניא שאם לא יתן לרבינא הסכום הנמוך, יפסוק שחייב לשלם מחצית מדמי הכותל, דתובע המציע פשרה אינו מוחל על תביעתו הגבוהה יותר. ומ"מ מדברי הרמ"א עולה שלא דיבר כלל במקרה שיש לומר שהתובע טועה בדין. ולמעשה הסמ"ע בסוף דבריו כתב פירוש זה בדברי הרמ"א שבסוף ס"ק כ"ו כתב וז"ל:

א"נ גם מצד הדין, דכיון דאינו רוצה ליתן הפחות, הו"ל כאילו לא תבעו בפחות, אלא באו לפני דיינים ופוסקים לו כדיניה, ודו"ק: עכ"ל.

מסקנה

א. תובע שתבע את הנתבע שישלם לו פחות ממה שהנתבע חייב על פי דין. אם ניכר לדיינים שהתובע תבע פחות מהמגיע לו, משום שאינו יודע את הדין. לא אמרינן במקרה זה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמחילה בטעות היא מחילה, והדיינים צריכים לומר לתובע שזכותו לתבוע את אשר הוא זכאי לקבל על פי דין. וכן כתב בעל הכפות תמרים.

ב. אם לא ידוע לדיינים אם התובע יודע את הדין ולא תבע יותר משום שמחל, או שלא תבע יותר משום שאינו יודע את הדין, צריכים הדיינים לחקור בדבר, ואם נראה להם שהתובע תבע פחות משום שאינו יודע את הדין, הם צריכים לנהוג כאמור באות א'. וכן עולה מדברי הכפות תמרים והנתיבות. וכן סובר גם התומים אלא שכתב שכן צריך לנהוג רק כשהתובע הוא עם הארץ.

ג. אם התובע תבע פחות מהמגיע לו מחמת שרצה להתפשר עם הנתבע, וביה"ד פסק את הסכום המגיע לתובע על פי דין, הוי טעו בדבר משנה והדין חוזר. ונ"ל שזה הדין שפסקו הריב"ש והרמ"א בסי' י"ז.

ד. במקרה שנראה לביה"ד שהתובע אינו תובע את הנתבע שישלם את כל המגיע לו על פי דין, משום שאינו רוצה שלנתבע יהיו כל הזכויות המוקנות לו אם הוא ישלם את כל הסכום המגיע לתובע, ביה"ד אינו יכול לחייב את הנתבע יותר ממה שהתובע תובע. וכגון שהתובע גדר בינו ובין שכנו, ותבע שהנתבע ישלם לו דמי שמירה בלבד, דהבי"ד אסור להם לחייב את הנתבע שישלם לתובע מחצית מעלות הגדר. כן עולה מדברי הנתיבות.

ברם נ"ל שאם התובע לא ידע שמצד הדין הנתבע חייב לשלם לו מחצית מהגדר ולכן לא תבע אותו בכך, זכותו בכל עת לתבוע את הנתבע שישלם לו מחצית הגדר, ואומנם כשהנתבע ישלם הוא יקנה את מחצית הגדר. והראיה לכך ממקיף וניקף, והשדה של הניקף הייתה פנימית, והמקיף הקיף שדהו וע"י כך הוקפה גם השדה הפנימית, דזכותו של המקיף לתבוע את הניקף שישלם לו מחצית מעלות הגדר (באופן יחסי ממה שהפנימי נהנה מהגדר), ואע"פ שבשעה שהמקיף גדר לא זכה הפנימי במחצית מהגדר. דכדי שהמקיף יוכל לדרוש שהניקף ישלם לו מחצית מעלות הגדר, אין צורך שהניקף יזכה במחצית הגדר עם בנייתה.

עד כאן הביורור שכתבתי בעניין אם ב"ד יכול לפסוק יותר ממה שהתובע תבע.

ובמקרה שלנו שוודאי שהאישה לא מחלה על כתובתה, וכאשר ב"ד מחייב אישה להתגרש, ולדעת רוב הפוסקים בסימן קי"ט הרי הבעל חייב לפרוע לאשה כתובתה לפני סידור הגט, ועיין שם בפר"ח, ולכן ודאי שכאשר ב"ד מורה לאשה להתגרש, אם האישה לא הפסידה כתובתה, ב"ד חייב לפסוק ולחייב את הבעל לשלם לה את הכתובה.

הרב נחום שמואל גורטלר

לפיכך מוחלט:

א. הבקשה נדחית.

ב. התיק ייסגר.

ניתן ביום כ"ב באב התשע"ז (14/08/2017).

הרב מיכאל עמוס

הרב אליהו הישריק

הרב נחום שמואל גורטלר